

Дэпартамент па архівах і справаводству
Міністэрства юстыцыі Рэспублікі Беларусь

Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі

Тэрбавынік беларускай шляхты

Том 4

Мінск
«Беларусь»
2016

УДК 929.5/.6(476)
ББК 63.2(4Бел)
Г37

Рэкамендавана да друку Вучоным саветам
Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі

Аўтары:

*Д. Ч. Матвейчык (кіраўнік), Я. С. Глінскі, Д. В. Лісейчыкаў,
Ю. М. Снапкоўскі, В. В. Урублеўскі*

Навуковы рэдактар:

прафесар, доктар габлітаваны *А. Рахуба*

Рэдкалегія:

*Д. У. Яцэвіч (старшыня), У. І. Адамушка,
Д. В. Лісейчыкаў, А. Я. Рыбакоў*

Рэцэнзенты:

доктар гістарычных навук *В. Ф. Голубеў,*
кандыдат гістарычных навук *В. С. Макарэвіч*

*Выпуск выдання ажыццёўлены па заказе і пры фінансавай падтрымцы
Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь*

Гербоўнік беларускай шляхты. Т. 4. Г / Д. Ч. Матвейчык [і інш.];
Г37 навук. рэд. А. Рахуба. — Мінск : Беларусь, 2016. — 959 с. : [16] л. іл.
ISBN 978-985-01-1175-3.

Кніга — працяг штаттнага выдання, распачатага ў 2002 г. У чацвёртым томе «Гербоўніка беларускай шляхты» пададзена 306 радаводаў шляхты пераважна Мінскай губерні на літару «Г», складзеных на падставе матэрыялаў фонду Мінскага дваранскага дэпутацкага сходу.

Прызначаецца для шырокага кола чытачоў — прафесійных навукоўцаў, а таксама аматараў генеалогіі і геральдыкі, крываняўцаў.

УДК 929.5/.6(476)
ББК 63.2(4Бел)

ISBN 978-985-01-1175-3

© Дзяржаўная ўстанова «Нацыянальны гістарычны
архіў Беларусі», 2016
© РУП «Выдавецтва «Беларусь», афармленне, 2016

ПРАДМОВА

У 2012 г. у Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі было скончана напісанне трэцяга тома «Гербоўніка беларускай шляхты» (далей – «Гербоўнік»), якім былі ахоплены радаводы шляхты пераважна Мінскай губерні, чые прозвішчы пачыналіся на літару «В». Гэты том выйшаў з друку ў сярэдзіне 2014 г. і адразу выклікаў самую вялікую ўвагу з боку чытачоў. За год пасля выдання яго наклад разышоўся амаль цалкам, а змешчаныя ў ім звесткі аказалі вялікую дапамогу пры самых разнастайных гістарычных і генеалагічных даследаваннях.

Да трэцяга тома быў далучаны невялікі агляд айчынных навуковых прац, які сведчыў пра вялікую ўвагу беларускіх гісторыкаў да самых разнастайных бакоў феномену беларускай шляхты. Можна смела канстатаваць, што з таго часу сітуацыя змянілася толькі ў бок актывізацыі адпаведных даследаванняў. За апошнія тры гады працягвалі распрацоўвацца такія праблемы, як удзел шляхты ў палітычным жыцці Вялікага Княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай¹, становішча ў складзе Расійскай імперыі і складання ўзаемаадносін з яе ўладамі², сацыяльна-эканамічнае становішча шляхты і яе ўзаемаадносін з іншымі саслоўямі³, штодзённае побытавае і сямейнае жыццё⁴, матэрыяльная і духоўная культура і рэлігія шляхты⁵, этнічная самасвядомасць і самавызначэнне беларускай шляхты⁶.

Адно з самых значных месцаў займаюць на сённяшні дзень даследаванні гісторыі і генеалогіі асобных шляхецкіх родаў, вынікі якіх выходзяць у свет як у выглядзе асобных кніжных выданняў⁷, так і артыкулаў⁸, і шляхты асобных невялікіх тэрыторый (як, правіла, паведаў ці губерняў)⁹, а таксама стварэнне разнастайных спісаў, пералікаў, біяграфічных даведнікаў і да т. п.¹⁰ Вялікі гістарыяграфічны даробак вядзе да некаторых спроб яго ацэнкі і асэнсавання¹¹.

Як бачна з гэтага павярхоўнага агляду айчыннай гістарыяграфіі, выданне чарговых тамоў «Гербоўніка», які падае вялікую колькасць факталагічных звестак, з'яўляецца больш чым актуальным для беларускіх навукоўцаў і мае самыя разнастайныя і моцныя пабудкі. Увагу да яго з боку чытачоў, ад гісторыкаў-прафесіяналаў да шараговых даследчыкаў уласнай генеалогіі, можна з упэўненасцю лічыць гарантаванай.

* * *

Справы аб доказе дваранства, прапрацаваныя супрацоўнікамі НГАБ як пры напісанні першых трох тамоў «Гербоўніка», так і пры складанні чацвёртага, змяшчаюць, як гэта пісалася і раней, шматлікія легендарныя і наўпрост

сфальсіфікаваныя звесткі. Іх паданне было абумоўлена, перш за ўсё, прагматычнымі патрэбамі. Неабходна было даказаць валоданне маёнткамі і (або) знаходжанне на вайскавай ці дзяржаўнай службе, што не заўсёды магло быць даведзена пры дапамозе сапраўдных дакументаў.

Аднак сама практыка фальсіфікацыі родавага мінулага не была «вынаходніцтвам» XIX ст. Ужо з першай трэці XVI ст. у пісьменстве Вялікага Княства Літоўскага пачалі з’яўляцца легенды пра паходжанне асобных арыстакратычных родаў (перадусім, легенда аб прыбыцці з Рыма). У далейшым усё большая колькасць прадстаўнікоў вышэйшага грамадскага стану прыдбала разнастайныя сумнеўныя генеалогіі, якія адлюстраваны ў гербоўніках Барташа Папроцкага, Шымана Акольскага, Альберта (Войцеха) Віюка-Каяловіча, Каспера Нясецкага, Станіслава-Юзафа Дунчэўскага, Войцеха-Вінцэнта Вялёндкі і іншых.

У XVI–XVIII стст. пры ўзвелічэнні мінуўшчыны асобных фамілій асноўны націск клаўся на пачатках родаў, асабліва на постаці першапродка¹². Гэта адпавядала традыцыйным уяўленням, паводле якіх галоўную ролю ва ўслаўленні роду і легітымацыі яго высокага становішча адыгрывалі старажытнасць паходжання і дасягненні як мага больш далёкіх продкаў¹³.

Для доказу дваранства ў Расійскай імперыі ў першай палове XIX ст. апелювалі толькі да легендарнага пачынальніка роду было недастаткова. Патрабавалася прадэманстраваць непарыўную, падмацаваную дакументамі лінію продкаў. Таму ўласцівыя для перыяду ВКЛ і Рэчы Паспалітай легенды аб знакамітым пачынальніку ў матэрыялах Мінскага ДДС сустракаюцца адносна рэдка. Яскравым прыкладам такога кшталту легенды з’яўляецца інфармацыя пра «продка» графаў Грабоўскіх Гедэона Тапорчыка, які нібыта атрымаў графскі тытул у 1494 г. (!). Іншыя роды, звесткі пра якіх змешчаны ў гэтым томе (Гараглады-Вылазскія, Гарадзецкія, Гараўскія, Гедрановічы, Гер’атовічы, Гінтаўты-Дзевялоўскія, Гуліцкія, Гурыны, Гуткоўскія і інш.), таксама выстаўлялі сумнеўныя прывілеі, нібыта атрыманыя іх продкамі ў XV–XVI стст., пры гэтым не паказваючы прамую генеалагічную сувязь з імі. Гэта, дарэчы, часам дзейнічала не на карысць пераканаўчасці вывада і служыла падставай для таго, каб Дэпартамент Герольдыі не зацвярджаў роды ў дваранстве.

Куды больш простым спосабам абгрунтавання дваранства была фальсіфікацыя дакументаў, якія пацвярджалі валоданні і пасады прадстаўнікоў родаў, якія жылі ў менш аддаленыя часы — перадусім, у XVIII ст. Аднак падаваліся сфальсіфікаваныя звесткі і пра больш раннія перыяды, пры гэтым выбудоввалася поўная (без часавых лакунаў) схема роду. У гэтым выпадку найбольш прыдатнымі з’яўляліся згадкі пра ўганараванне продкаў наданнямі і

ўрадамі за ўдзел у вайсковых кампаніях і бітвах XVII ст. (вайна з Маскоўскай дзяржавай 1654–1667 гг., Венская бітва 1683 г., бітва пад Алькенікамі 1700 г.). Такія легендарныя матывы выкарыстоўвалі Галіцкія-Рожыцы, Гаўрыковічы, Горскія, Гняўчынскія, Грабоўскія з Барысаўскага і Мазырскага пав. і інш. Часам “устаражытненне” роду выконвала выключна прэстыжныя функцыі. Так, буйныя землеўласнікі Горваты падалі сумнеўны (найбольш верагодна фальшывы) дароўны запіс ад 1680 г. толькі дзеля таго, каб перавесціся ў больш ганаровую 6-ю частку радаводнай кнігі.

У шэрагу выпадкаў крыніцай звестак з вывадаў дваранства з’яўляліся гербоўнікі, перадусім, «Карона Польская» К. Нясецкага (Галіцкія-Рожыцы спасылаліся на больш позні гербоўнік С. Дунчэўскага). Зрэшты, здаралася, што падпісанты вывадаў ігнаравалі багатую інфармацыю пра носьбітаў таго ж прозвішча, занатаваную ў геральдычна-генеалагічных працах. Так, Гнаінскія з Навагрудскага пав. не выкарысталі шматлікія звесткі пра прадстаўнікоў гэтай старадаўняй фаміліі, наяўныя ў гербоўніку К. Нясецкага¹⁴. Гэта абумоўлена тым, што яны мелі на руках комплекс прывілеяў (сумнеўнай, зрэшты, сапраўднасці), якія пацвярджалі іх шляхецтва і без звароту да гербоўнікаў.

Заканадаўства Расійскай імперыі патрабавала ад шляхты, якая паходзіла з былога Вялікага Княства Літоўскага, наяўнасці фамільных гербаў. Пры гэтым многія роды мелі т. зв. «уласныя» гербы, якія былі невядомы аўтарам гербоўнікаў і не адпавядалі традыцыям польскай геральдыкі¹⁵. Таму нярэдка падчас вывадаў дваранства шляхта Мінскай губ. выстаўляла не толькі сумнеўныя прывілеі, але і далучала сябе да найбольш вядомых гербавых супольнасцяў. У гэтым ім дапамагалі тыя ж гербоўнікі, найперш аўтарства Эварыста Курапатніцкага, дзе змешчаны табліцы са шляхецкімі прозвішчамі і іх гербамі. Калі адпаведнае прозвішча не згадвалася ў гербоўніку, то род прыпісваў сябе да роду з блізкім па гучанні прозвішчы. Так, Галавачы сталі носьбітамі герба «Галавінскі», а Гаўрыковічы – «Задоры», які ў Э. Курапатніцкага паказаны гербам Гаўрыловічаў¹⁶.

Для шляхецкай свядомасці XVI–XVIII стст. гонар роду вызначаўся не толькі дасягненнямі яго прадстаўнікоў па прамой мужчынскай вертыкальнай лініі, але і гарызантальнымі сувязямі роду, якія найперш праяўляліся ў заключэнні шлюбаў. Гэта выяўлялася, напрыклад, у практыцы стварэння шматчасткавых гербавых кампазіцый, у якіх адлюстроўваўся не толькі герб бацькі (родавы), але і гербы маці і бабак¹⁷. Аднак Дэпартамент Герольдыі часоў расійскага панавання разглядаў толькі доказы шляхецкага паходжання па прамой мужчынскай лініі, таму неабходнасць у фальсіфікацыі матрыманіяльных сувязяў адпала. Нават іх фіксацыя для ранніх пакаленняў роду вельмі часта адсутнічае. Прыкладам рэдкага выключэння з

гэтага з’яўляецца генеалагічнае дрэва Гаціскіх з Навагрудскага пав., якое змяшчае і жонак, зрэшты, гэтыя звесткі, як падаецца, не легендарныя, а верагодныя.

Таму, нягледзячы на наяўнасць сумнеўных звестак і ў гістарычным пісьменстве перыяду ВКЛ і Рэчы Паспалітай, і ў вывадах дваранства перыяду Расійскай імперыі, іх сутнасць істотна адрознівалася. Калі ў XVI–XVIII стст. апеляцыя да легендарных першапрodkaў мела на мэце “ўстаражытніць” і ўганараваць род і тым самым павысіць яго прэстыж у першую чаргу грамадскі, то ў XIX ст. фальсіфікацыя радаводаў несла выключна прагматычную функцыю выканання ўмоў, неабходных для доказу дваранства.

Пры ўсім вышэй сказаным варта таксама памятаць, што звесткі, якія маюцца ў справах аб дваранскім паходжанні, часам з’яўляюцца проста памылковымі. Гэтыя памылкі вынікаюць, як правіла, не з жадання нейкім чынам свядома сказаць сваю генеалогію ў накірунку яе «ўстаражытнення», уганаравання ці чаго-небудзь да таго падобнага. Асноўная крыніца іх вынікнення – частая адсутнасць у XIX ст. у прадстаўнікоў шляхецкага саслоўя дакладных звестак пра сваіх продкаў, у выніку чаго шматлікія падрабязнасці, якія перадаваліся праз вусную традыцыю, скажаліся цалкам ці часткова. У асноўным гэта тычыцца сваяцкіх сувязяў паміж рознымі прадстаўнікамі роду (напрыклад, стрыечныя браты маглі падавацца ў вывадзе як родныя альбо бацькам мог падавацца родны дзядзька), найменняў займаных пасадаў (напрыклад, стольнік аршанскі мог падавацца стольнікам ваўкавыскім), умоў валодання маёнткамі (напрыклад, застаўное валоданне часткай зямлі ў пэўным фальварку магло падавацца як спадчыннае валоданне маёнткам) і да т. п. У сувязі з гэтым варта паўтарыцца (пра гэта ўжо пісалася ў прадмове да трэцяга тома «Гербоўніка»), што матэрыялы фонду Мінскага ДДС не з’яўляюцца поўным зборам дакументаў па гісторыі пэўнага роду нават пры наяўнасці яго персональнай справы. Выправіць памылкі і недакладнасці і запоўніць няпоўнасці дазволіць прыцягненне шырокага кола іншых крыніц.

* * *

Значная частка тых родаў, што пражывала на беларускіх землях і імкнулася замацавацца ў складзе расійскага дваранства, мела іншаземнае паходжанне. Айчынная гістарыяграфія на працягу двух апошніх дзесяцігоддзяў зрабіла толькі першыя крокі ў вывучэнні гісторыі асобных замежных родаў, якія пакінулі свой след у жыцці нашага краю. Пабачылі свет як артыкулы, дзе гісторыя пэўных родаў асвятляецца ў генеалагічным і гаспадарча-маёмасным аспектах¹⁸, так і некалькі асобных выданняў, прысвечаных, у пры-

ватнасці, графам фон Гутэн-Чапскім¹⁹. У дысертацыі і артыкулах беларускай даследчыцы Марыны Елінскай прыводзіцца агульная характарыстыка родаў заходнееўрапейскага паходжання ў крыніцазнаўчым, генеалагічным, геральдычным, канфесійным, маёмасным і некаторых іншых аспектах²⁰. Артыкулы адносна іншаземных родаў на літары «А», «Б» і «В» утрымліваюць першыя тры тамы «Гербоўніка»²¹.

Агульная маса іншаземцаў, якія аселі на беларускіх землях і падавалі дакументы на зацвярджэнне іх фамілій у дваранскай годнасці, не была аднароднай ні па этнічнай, ні па канфесійнай, ні па сацыяльнай прыкметах. Паводле этнічнага паходжання сярод іх сустракаюцца немцы з уласна германскіх зямель (Вітгенштэйны, Гасфарты, Гіндэнбургі, фон Гросы, Гульдэнбалькі дэ Гюйдлі, Каглі, Ліхтфусы-Вахштэйнскія, Раўхснінгі, Фогты, Фрыбесы, фон Шотэны, фон Шпіндлеры), «астзейскія немцы» з прыбалтыйскіх тэрыторый (Гэрканы, Гізбэргты, фон Гоеры, Гоосы, фон Графы, фон Гэльмэрсэны, Засы, Мелеры, фон Офэнбэргі, Рыхтэры), французы (Дэлавалье, Жакеты дэ Раесы, Кроазэ, Лілье, Пансэты дэ Сандоны), галандцы (Гартынгі), ірландцы (О'Руркі), англічане (Бярнарды), аўстрыйцы (Кігны), швейцарцы (Давацы, Лорэнсы) і інш. Большая частка замежных родаў прытрымлівалася каталіцызму (Гасфарты, Гоосы, Гофманы, фон Графы, фон Гросы, Гротузы, Грынэбэргі, Грыфіны, Гузэльфы, Гульдэнбалькі дэ Гюйдлі, Гэнкэлі, Германы і інш.), меншая адносілася да пратэстантызму, прычым да двух яго асноўных плыняў – лютэранства (Бярнарды, Вольфы, Вэбэры дэ Лінэбургі, Гэрканы, Гіндэнбургі, Куны, Мерцы, Парнікелі, Рэйхнаў, Тэшэ, Швэмбэргеры, Шнакенбургі) і кальвінізму (Гізбэргты, Іжыцкія-Германы, Латвэйзэны, Петразаліні, Рыхтэры, Фрыбесы, Фрыкі). Астатнія, звычайна ў выніку канверсій, знаходзіліся ў праваслаўі ці нават ва ўніяцтве (Гофэргты). Аднак найбольш складаным і неадназначным пытаннем з'яўляецца сацыяльнае паходжанне іншаземных родаў, бо менавіта ад гэтага крытэрыю залежаў не толькі характар шляхецкіх вывадаў, але і само іх правамоцтва.

Агульнаімперская працэдура доказы шляхецкага паходжання не абмінула і многія групы іншаземцаў. Замежныя роды, якія выводзіліся праз дваранскія дэпутацкія сходы беларуска-літоўскіх губерняў, умоўна можна падзяліць на тры катэгорыі:

1) знатныя роды, якія карысталіся правамі прывілеяванага саслоўя яшчэ да пераезду ў Рэч Паспалітую ці Расійскую імперыю;

2) нязнатныя роды, якія атрымалі за службу шляхецтва ў Рэчы Паспалітай ці дваранства ў Расійскай імперыі;

3) нязнатныя роды, якія дамагаліся дваранства ў Расійскай імперыі на падставе сфальсіфікаваных дакументаў.

У гістарычнай літаратуры гаворка звычайна ідзе толькі пра дзве першыя з трох названых катэгорый. Пытанне пра магчымасць фальсіфікацыі дакументаў, якія падаваліся прадстаўнікамі родаў іншаземнага паходжання ў доказ шляхецтва, не ставіцца нават у спецыялізаваных крыніцазнаўчых працах²². Верагоднасць звестак у вывадовых пратаколах і дваранскіх справах апрыйёры ўспрымаецца бясспрэчнай, што толькі заніжае навуковую вартасць падобных прац, у якіх адсутнічае належны крытычны аналіз крыніц.

Для таго каб зразумець існаванне і характар гэтай праблемы, неабходна не толькі ўважлівае вывучэнне матэрыялаў дваранскіх дэпутацкіх сходаў і іншых, незалежных ад вывадавай дакументацыі крыніц, але і прыняцце ў разлік некаторых гістарычных асаблівасцяў беларуска-літоўскіх зямель канца XVIII – пачатку XIX ст. Для іншаземцаў, якія аселі на далучаных да Расійскай імперыі землях поліэтнічнай і поліканфесійнай Рэчы Паспалітай, працэс сацыяльнай адаптацыі быў адносна нескладаным, асабліва калі ўлічыць іх выразную лаяльнасць да расійскай адміністрацыі. Нягледзячы на пераломны характар перыяду нашай гісторыі (1790-я гг.), многія іншаземцы апынуліся тут у даволі спрыяльных умовах для прымянення сваіх прафесійных здольнасцяў і павышэння ўзроўню свайго матэрыяльнага дабрабыту. На тэрыторыі беларускіх губерняў, у прыватнасці Мінскай, асядалі цэлыя сем’і замежных (нямецкіх, французскіх) купцоў, навукоўцаў і рамеснікаў (механікаў, архітэктараў, аптэкараў, зэгармайстроў, сталяроў, гарбароў, краўцоў, пекараў, каўбаснікаў, півавараў і інш.)²³, з якімі мала хто з мясцовага насельніцтва мог канкурыраваць паводле майстэрства і здольнасцяў. Тутэйшыя памешчыкі, а таксама прадстаўнікі органаў дзяржаўнай улады і гарадскога самакіравання запрашалі іншаземных спецыялістаў будаваць млыны, праектаваць новыя будынкі, паляпшаць вытворчасць прадпрыемстваў і ўсяляк удасканальваць умовы жыцця ў новаўтворанай Мінскай губерні і яе адміністрацыйным цэнтры. Больш за тое, становішча іншаземцаў у значнай ступені паляпшалася тая акалічнасць, што пасля другога падзелу Рэчы Паспалітай яны, паводле кантрактнай сістэмы, разам з мясцовымі купцамі і рамеснікамі на некалькі гадоў вызваліліся ад прамога падаткаабкладання.

На мяжы XVIII і XIX стст. паслугі замежных спецыялістаў і рамеснікаў аказаліся настолькі запатрабаванымі, што некаторыя з наймальнікаў ператвараліся ў іх даўжнікоў, не маючы належных сродкаў, каб своечасова аплаціць працу. У асобных выпадках землеўладальнікі былі вымушаны сваім замежным наймітам перадаваць па эксдывізіі частку ўласных маёнткаў. Карыстаючыся момантам, некаторыя здольныя і рашучыя замежныя спецыялісты ў пачатку XIX ст. пачалі ўкладаць заробленыя грошы ў нерухомую маёмасць і нават набываць сялянскія душы. Такое квітнеючае становішча гэтай катэ-

горыі іншаземцаў адкрывала для іх новыя далячыні. Маючы зямлю, грошы і пэўны аўтарытэт у мясцовым асяроддзі, яны маральна ўжо былі гатовыя да таго, каб пры першай магчымасці раз і назаўсёды пазбавіцца свайго падатнага стану і любымі сродкамі замацавацца ў вярхах сацыяльнай лесвіцы, забяспечыўшы сваіх дзяцей годнай будучыняй. У юрыдычным сэнсе гэта азначала набыццё дваранства, што для іх магчыма было зрабіць праз мясцовы дваранскі дэпутацкі сход толькі шляхам фальсіфікацыі адпаведных дакументаў і стварэння міфалагізаванага шляхецкага радаводу. Як справядліва адзначае гісторык Аляксандр Сяліцкі, трэба прызнаць, што акрамя тых асоб, якія пасля падзелаў Рэчы Паспалітай законна прэтэндавалі на пацвярджэнне свайго шляхецтва, да паслуг канцылярскіх махляроў маглі звяртацца і незаконныя прэтэндэнты з іншых саслоўяў²⁴. Таму распачатая расійскімі ўладамі прыніжальная для мясцовай знаці працэдура доказу шляхецкага паходжання мела і адваротны бок, калі яна адчыняла «шырокі шлях для папаўнення дваранства прадстаўнікамі ніжэйшых саслоўяў, што было амаль немагчыма зрабіць афіцыйна ў часы Рэчы Паспалітай»²⁵. Усё гэта вельмі добра і яскрава прасочваецца на прыкладзе дваранскай справы роду Гіндэнбургаў — рамеснікаў з Прусіі, якім пашчасціла трапіць у самую элітную — шостую — частку дваранскай радаводнай кнігі Мінскай губерні як «старажытнаму дваранскаму роду»²⁶.

Увогуле, праца над чатырма тамамі «Гербоўніка» дазволіла высветліць, што для шляхецкіх вывадаў іншаземцаў характэрны тыя ж самыя схемы фальсіфікацыі доказаў і радаводу, якія ўжываліся агульнай масай карэнных беларускіх родаў, што прэтэндавалі на дваранства.

* * *

3 2012 г. у Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі працягвалася распрацоўка планавай навуковай тэмы «Генеалогія і геральдыка шляхецкіх родаў Беларусі», якая ў 2015 г. прывяла да падрыхтоўкі чацвёртага тома «Гербоўніка». Ён ахоплівае шляхту пераважна Мінскай губерні, чые прозвішчы пачынаюцца на літару «Г», і змяшчае больш за 300 артыкулаў²⁷. Як і ў папярэдніх тамах, у яго ўключаны і тыя роды, што маюць падвойнае прозвішча, асноўная частка якога пачынаецца на літару «Г» — «Чорныя-Галаўні», «Рожыцы-Галіцкія», «Стралкі-Галькевічы», «Гарагледы-Вывазскія», «Гурыновічы-Ждановічы», «Гаворкі-Яшталды», «Гінтаўты-Дзевялтоўскія» і інш. Традыцыйна ў том не ўключаліся тыя роды, у якіх на літару «Г» пачынаўся толькі прыдамак — «Годкарды-Духноўскія», «Змітровічы-Гераны», «Гескія-Каладзінскія», «Глеб-Кашанскія», «Мачульскія-Грынкевічы», «Грынкевічы-Суднікі», «Тоўсцікі

Гедройці», «Глінскія-Ліхадзяеўскія», «Гадыцкія-Цвіркі», «Грынявецкія-Федаровічы» і «Гутэн-Чапскія».

Артыкулы, уключаныя ў гэты том, напісаны паводле той жа схемы, што была выкарыстана ў папярэдніх тамах, і складаюцца з 5 частак:

- 1) прозвішча роду, магчымы прыдомак, герб;
- 2) звесткі пра легенды аб паходжанні роду альбо найбольш старажытных вядомых прадстаўнікоў;
- 3) пакаленны роспіс, створаны на падставе матэрыялаў, пададзеных у Мінскі ДДС;
- 4) звесткі пра зацвярджэнне ці незацвярджэнне роду ў расійскім дваранстве ўказамі Сената;
- 5) крыніцы, на падставе якіх напісаны артыкул.

Адзіныя адрозненні заключаюцца ў тым, што ў гэтым томе большая, у параўнанні з папярэднімі, увага надавалася ўключэнню ў артыкулы звестак пра тых асоб, дакументы якіх маюцца ў справах аб дваранскім паходжанні таго ці іншага роду, аднак чые сваяцкія сувязі з ім не ўдаецца вызначыць. Таксама больш падрабязнымі зроблены каментарыі, куды выносіліся аўтарскія заўвагі наконт самых разнастайных момантаў.

Традыцыйнай падставай для напісання тома з'яўляліся справы Мінскага дваранскага дэпутацкага сходу (ф. 319, воп. 1 і 2). Звесткі, змешчаныя ў іх, маглі дапаўняцца іншымі матэрыяламі (архіўнымі і апублікаванымі дакументамі, навуковай літаратурай), калі яны меліся ў таго ці іншага аўтара на час напісання артыкула. Аднак пошук гэтых дадатковых матэрыялаў у якасці асобнай задачы не ставіўся і не ставіцца. Не варта забывацца, што справы аб дваранскім паходжанні не з'яўляюцца адзінымі крыніцамі па гісторыі шляхецкіх родаў Беларусі. Кола гэтых крыніц амаль бязмежна вялікае. Таму абсалютызацыя прынцыпу ўсеагульнасці крыніц для напісання таго ці іншага артыкула вяла б да бясконцага расцягвання выхаду нават аднаго тома «Гербоўніка» і зрабіла б яго выданне немагчымым.

Асноўная частка артыкулаў насычана факталагічнымі звесткамі, што маюцца ў справах Мінскага ДДС. Як правіла, яны тычацца валодання той ці іншай нерухомай маёмасцю, месца пражывання прадстаўнікоў, датамі іх нараджэння, хрышчэння, смерці і важных падзей жыцця, службы на дзяржаўных пасадах ці ў прыватных асоб і да т. п. Аднак выкарыстаныя справы з прычыны спецыфікі свайго паходжання не змяшчаюць разнастайных крыніц «асабістага паходжання» («эга-дакументаў») — эпісталарыі, мемуарыстыкі, партрэтных выяў і да т. п. Матэрыялы судовых працэсаў перыяду Расійскай імперыі таксама трапляюць у Мінскі ДДС эпізадна і, як правіла, у выглядзе фрагментарных паведамленняў ці запытаў. Выключэнне

з гэтага правіла складаюць толькі тэксты судовых пастановаў аб правах асобных родаў даказваць свае шляхецкія карані альбо аб выключэнні іх з падатковага стану. Таму для пошуку гэтых крыніц неабходна звяртацца да іншых дакументальных комплексаў і ў іншыя сховішчы.

Чацвёрты том, як і папярэднія, забяспечаны паказальнікамі імёнаў і геаграфічных назваў. Да яго дадаюцца таксама каляровыя выявы гербаў шляхецкіх родаў, якія маюцца ў матэрыялах фонду (у справах аб паходжанні асобных родаў і кнігах вывадовых пратаколаў), і асобныя генеалагічныя табліцы. Змяшчэнне ўсіх наяўных генеалагічных табліц, на жаль, немагчыма з-за абмежаванага аб'ёму тома і памераў некаторых з іх. Паколькі дзякуючы сучасным інфармацыйным тэхналогіям выявы гербаў сталі лёгкадаступнымі для даследчыкаў, у гэты том уключаны толькі тыя выявы, якія змешчаны ў дакументах самімі прадстаўнікамі роду, нават калі малюнкi былі выкананы на самым прымітыўным узроўні.

У гэтым томе, як і ў папярэдніх, пазначэнне адміністрацыйна-тэрытарыяльнай прыналежнасці населеных пунктаў здзейснена наступным чынам. У выпадку, калі звесткі тычацца перыяду Вялікага Княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай, пазначаецца толькі павет альбо ваяводства (напрыклад, Ашмянскі пав., Мінскае ваяв. і да т.п.). Калі ж звесткі адносяцца да перыяду Расійскай імперыі, указваюцца як павет, так і губерня (напрыклад, Ашмянскі пав. Віленскай губ., Мінскі пав. Мінскай губ. і да т.п.).

Аўтарскі калектыў выказвае шчырую падзяку ўсім, хто дапамагаў пры складанні гэтай кнігі: дырэктару Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі Дзмітрыю Уладзіміравічу Яцэвічу за арганізацыйную дапамогу ў выданні, а таксама ўсім супрацоўнікам НГАБ, што мелі дачыненне да падрыхтоўкі гэтага тома.

Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі працягвае працу па складанні чарговых тамоў «Гербоўніка». Наступным рыхтуецца том, куды будуць уключаны каля 200 артыкулаў з радаводнымі роспісамі шляхты зноў пераважна Мінскай губерні, чые прозвішчы пачынаюцца на літару «Д».

¹ *Безмацярных Д. А.* Замахі на манарха ў Вялікім Княстве Літоўскім у пачатку XIV – канцы XV ст. // Научные труды Республиканского института высшей школы. – 2013. – Вып. 13. – Ч. 1. – С. 36–44; *Бортнік І. А.* Палітычная культура шляхты Полацкага ваяводства ў канцы XVI пачатку – XVII стагоддзя ў святле соймавых інструкцый // Вестник Полоцкого государственного университета. – 2013. – № 7. – С. 106–115; *Воронин В. А.* Князя Друцкие в исторической традиции и общественно-политической жизни Великого Княжества Литовского середины XIII – середины XVI в. // Друцк: Друцк и Друцкая волость (княжество) в IX–XII вв., летопись древних слоев, князя Друцкие и их владения в XIII–XVIII вв., ремесло,

промыслы, торговля (по данным археологии, нумизматики, письменных источников), памятники архитектуры и объекты туризма. – Минск: Беларуская навука, 2014. – С. 211–219; *Галубовіч В.* Двор магната і павет: віцебская кліентэла віленскага ваяводы Крыштафа Радзівіла ў 30-я гг. XVII ст. // Магнацкі двор і сацыяльнае ўзаемадзеянне (XV–XVIII стст.): зборнік навук. прац / Пад рэд. А. М. Янушкевіча. – Мінск: Медысонт, 2014. – С. 318–325; *Яго ж.* Памежжа як фактар грамадска-палітычнага жыцця полацкай шляхты // *Miscellanea historica polocensia* = Даследаванні па гісторыі Полаччыны XII–XVII стст. – Гродна: ГДАУ, 2014. – С. 117–126; *Яго ж.* Паслы і пасольская інструкцыя наваградскай шляхты на сойм 1641 г. // Людзі і ўлада Навагрудчыны: гісторыя ўзаемадзеяння (да 500-годдзя надання Навагрудку прывілея на магдэбургскае права): зб. навук. арт. – Мінск: Беларус. навука, 2013. – С. 178–186; *Дземідовіч А. В.* Войны Рэчы Паспалітай са Шведскім каралеўствам 1600–1629 гг. і пазіцыя шляхты Вялікага княства Літоўскага адносна іх // *Журн. міжнарод. права і міжнарод. отношений.* – 2012. – № 2. – С. 63–69; *Яго ж.* Матывы фарміравання пазіцыі шляхты ВКЛ адносна прыярытэтных вектараў знешняй палітыкі Рэчы Паспалітай у першай трэці XVII ст. // Матэрыялы XV навукай сесіі прафесараў і студэнтаў : сб. докл., Віцебск, 27 апр. 2012 г. – Віцебск, 2012. – С. 123–125; *Мацук А. В.* Владения рода Шеметов и Сангушек и участие их представителей в общественно-политической жизни Речи Посполитой в XVII–XVIII вв. // Друцк: Друцк і Друцкая волость (княжэство) в IX–XII вв., летопись древних слоев, князья Друцкие и их владения в XIII–XVIII вв., ремесло, промыслы, торговля (по данным археологии, нумизматики, письменных источников), памятники архитектуры и объекты туризма. – Минск: Беларуская навука, 2014. – С. 270–290; *Яго ж.* Пасольскія соймакі ВКЛ на сойм 1760 г. // *Весці Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Серыя гуманітарных навук.* – 2012. – № 1. – С. 83–89; *Мяцельскі А.* Наганы і вывады шляхецтва ў Вялікім Княстве Літоўскім: два дакументы 1579 года з судовай кнігі № 272 Метрыкі ВКЛ // *Геральд Litherland.* – 2013. – № 19. – С. 110–117; *Падалінскі У.* Пастулаты Ашмянскай шляхты на вальны сойм Рэчы Паспалітай 1590 г. // *Беларусь праз прызму рэгіянальнай гісторыі* : Ашмяны і Ашмянскі рэгіён : зб. навук. арт. / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі. – Мінск : Беларуская навука, 2015. – С. 155–168; *Яго ж.* Стаўленне шляхты Вялікага Княства Літоўскага да інстытута вальнага сойма ў канцы XVI ст. // *Беларускі гістарычны часопіс.* – 2012. – № 8. – С. 15–24; *Padalinski U.* Stanowisko szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego wobec instytucji sejmu walnego w końcu XVI wieku // *Kultura parlamentarna epoki staropolskiej.* – Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2013. – S. 143–156; *Padalinski U.* The Representation of the Grand Duchy of Lithuania in the Final Stage of the Sejm of Lublin (June–August 1569) // *Zapiski Historyczne.* – 2014. – T. 79. – Z. 4. – S. 27–51; *Радаман А. А.* Іерархія ўраднаўцаў на соймаку Навагрудскага павета Вялікага Княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага ў другой палове XVI – першай трэці XVII ст. // Людзі і ўлада Навагрудчыны: гісторыя ўзаемадзеяння (да 500-годдзя надання Навагрудку прывілея на магдэбургскае права): зб. навук. арт. – Мінск: Беларус. навука, 2013. – С. 162–177; *Радаман А. А.* Патранальна-кліентальныя адносіны ў Навагарадскім павеце і іх уплыў на палітыку і дзейнасць органаў шляхецкага самакіравання ў другой палове XVI – пачатку XVII ст. // Магнацкі двор і сацыяльнае ўзаемадзеянне (XV–XVIII стст.): зборнік навук. прац / Пад рэд.

А. М. Янушкевіча. – Мінск: Медысонт, 2014. – С. 252–294; *Радаман А. А.* Ухваленне мясцовых падаткаў на соймаках і шляхецкіх з'ездах Новагародскага ваяводства ВКЛ у другой палове XVI – пачатку XVII ст. // Беларускі гістарычны часопіс. – 2013. – № 9. – С. 22–33; *Скеп'ян Н.* Да пытання фарміравання магнатскага саслоўя ў ВКЛ у XV – першай палове XVI ст. // *ARCHE.* – 2014. – № 6: Магнатэрыя Вялікага Княства Літоўскага. – С. 26–40; *Уваров И. Ю.* Отношение шляхты Великого Княжества Литовского к новой государственной политике верховной власти в 60-х годах XVI в. // *Веснік Брэсцкага ўніверсітэта. Серыя 2. Гісторыя. Філасофія. Паліталогія. Сацыялогія. Эканоміка. Культуралогія.* – 2013. – № 2. – С. 36–42; *Хамец М. М.* Адлюстраванне праблемы дзейнасці павятовых соймакаў Вялікага Княства Літоўскага на беларускіх землях у гістарычных крыніцах XVII – першай паловы XVIII стст. // *Известия Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины.* – 2013. – № 4. – С. 141–145; і інш.

² *Анофранка Н. В.* Дваранкі беларуска-літоўскіх губерняў у палітычным жыцці (канец XVIII – першая палова XIX ст.) // *Гістарычна-археалагічны зборнік.* – 2012. – Вып. 27. – С. 65–69; *Яе жс.* Формы палітычнай актыўнасці грамадзян былой Рэчы Паспалітай у канцы XVIII ст. // *Беларусь і суседзі: шляхі фарміравання дзяржаўнасці, міжнацыянальныя і міждзяржаўныя адносіны:* зб. навук. арт. – Вып. 1. – Гомель: ГДУ імя Ф. Скарыны, 2012. – С. 12–16; *Дамарад А. А.* Урадавыя мерапрыемствы па скарачэнні колькасці шляхты ў Беларусі ў канцы XVIII – першай палове XIX ст. // *Труды БГТУ: научный журнал.* – 2012. – № 5. – С. 19–22; *Жытко А. П., Талмачова С. А.* Палітыка самадзяржаўя ў адносінах да інстытута павятовых прададзіцеляў дваранства на беларускіх землях (1861–1917 гг.) // *Беларускі гістарычны часопіс.* – 2013. – № 4. – С. 4–13; *Жытко А. П., Тарановіч К. Ю.* Палітыка самадзяржаўя ў дачыненні да «асобаў польскага паходжання» на тэрыторыі Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX ст. // *Беларускі гістарычны часопіс.* – 2015. – № 3. – С. 5–11; *Игнатьева А. А.* Борьба самодержавия с пронаполеоновскими настроениями в дворянской среде пяти северо-западных губерний накануне военной кампании 1812 г. // *Весці БДПУ. Серыя 2. Гісторыя. Філасофія. Паліталогія. Сацыялогія. Эканоміка. Культуралогія.* – 2014. – № 4. – С. 18–23; *Ее же.* Участие дворянства западных губерний Российской империи в военной кампании 1812 г. // *Научные труды Республиканского института высшей школы.* – 2013. – Вып. 13. – Ч. 1. – С. 124–131; *Кохнович В. А.* Государственный фактор в развитии дворянского предпринимательства белорусских губерний в конце XIX – начале XX в. // *Россия, Беларусь, Украина: история, современность, будущее. Сборник научных материалов.* – Минск: Медисонт, 2014. – С. 202–208; *Луговцова С. Л.* «Приговор высочайше утвержден»: шляхтичи белорусских губерний в ссылке в Пермском крае // *Выявление и использование возможностей региональной культурной образовательной среды для организации культурно-просветительской деятельности: Материалы Всерос. научной конфер. с междунар. участием. г. Пермь, 13–17 мая 2013 г.* – Пермь: ПГГПУ, 2013. – С. 78–81; *Мазаник С. В.* Правительственная политика в отношении православных арендаторов Беларуси во второй половине XIX в. // *Европа: актуальные проблемы этнокультуры: материалы VIII международной научно-теоретической конференции, г. Минск, 22 декабря 2014 г.: к 100-летию БГПУ – Минск: БГПУ, 2015. – С. 165–167;*

Макарэвіч В. С. Высяленні дробнай шляхты з Мінскай губерні ў 1863–1864 гг. // Беларускі гістарычны часопіс. – 2014. – № 10. – С. 13–22; Яго ж. Расійскія праекты «разбору» шляхты беларуска-літоўскіх губерняў у 1823–1831 гг. // Białoruskie Zeszyty Historyczne = Беларускі гістарычны зборнік. – 2014. – З. 41. – С. 49–66; Jego ż. Polityka przesiedleńcza władz Imperium Rosyjskiego w XIX stuleciu wobec drobnej szlachty Litwy i Białorusi // Między Rusią a Polską Litwa. Od Wielkiego Księstwa Litewskiego do Republiki Litewskiej / Pod red. naukową J. Grzybowskiego i J. Kozłowskiej. – Warszawa, 2014. – S. 293–300; Mixedзька В. А. Польскія землеўладальнікі Паўночна-Заходняга краю і расійская адміністрацыя ў другой палове XIX – пачатку XX ст.: пошукі modus vivendi // Беларусь і суседзі: шляхі фарміравання дзяржаўнасці, міжнацыянальныя і міждзяржаўныя адносіны: зб. навук. арт. – Вып. 1. – Гомель: ГДУ імя Ф. Скарыны, 2012. – С. 97–103; Радзюк А. Р. Лёс канфіскаванай маёмасці шляхецкіх сядзіб пасля паўстання 1831 г. // Ельскія чытанні: матэрыялы канферэнцыі «Шляхецкая культура Беларусі XIX – пачатку XX ст.» (Дудуткі, 27 красавіка 2013 года). – Мінск: Кнігазбор, 2013. – С. 142–150; Яго ж. Паўстанне 1863–1864 гг. у лёсе жыхароў пяці шляхецкіх ваколіц // Homo Historicus 2012. Гадавік антрапалагічнай гісторыі / пад рэд. А.Ф. Смалянчука. – Вільня: ЕГУ, 2012. – С. 41–68; Сцебурака А. М. Палонныя беларусы «польскай службы» ў 1812–1815 гг. // Научные труды Республиканского института высшей школы. – 2014. – Вып. 14. – Ч. 1. – С. 267–274; Уласавец Я. В. Грамадска-палітычная дзейнасць віленскага губернскага прадвадзіцеля дваранства Аляксандра Дамейкі // Працы гістарычнага факультэта БДУ: навук. зб. – Вып. 8. – Мінск: БДУ, 2013. – С. 104–111; Яго ж. Грамадская актыўнасць дваранства Мінскай губерні ў сярэдзіне XIX ст. // Веснік БДУ. Серыя 3. Гісторыя. Эканоміка. Права. – 2014. – № 3. – С. 30–32; Яго ж. Спроба ўдзелу прадвадзіцеляў дваранства ў фарміраванні ўрадавай палітыкі ў дачыненні да беларускіх губерняў у 1855–1863 гг. // Працы гістарычнага факультэта БДУ: навук. зб. – Вып. 9. – Мінск: БДУ, 2014. – С. 129–141; Церашкова А. С. Асаблівасці крыніц папаўнення мяшчан Беларусі ва ўмовах разбору шляхты пасля паўстання 1863–1864 гг. // Паўстанне 1863–1864 гг. у Польшчы, Беларусі, Літве і Украіне: гісторыя і памяць: зб. навук. арт. / уклад.: В. В. Яноўская, А. У. Унучак, А. Э. Фірыновіч; рэдкал.: А. А. Каваленя [і інш.]; Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі. – Мінск: Беларуская навука, 2014. – С. 397–409; Швед В. Шляхта Гродзенскай губерні ў цывільным і вайсковым кіраўніцтве напярэдадні і падчас Студзеньскага паўстання (1861–1864 гг.) // Białoruskie Zeszyty Historyczne = Беларускі гістарычны зборнік. – 2014. – З. 41. – С. 211–238; Шило Е. В. Правительственная регламентация дворянских собраний в западных губерниях Российской империи (последняя четверть XVIII в. – 1831 г.) // Працы гістарычнага факультэта БДУ: навук. зб. – Вып. 9. – Мінск: БДУ, 2014. – С. 206–213; і інш.

³ Брэгер Г. Маянткова-генеалагічныя дакументы ў кнігах Віленскага замкавага ўрада 1542–1566 гг., захаваныя ў складзе Метрыкі ВКЛ // Герольд Litherland. – 2013. – № 19. – С. 30–43; Веремейчик А. Е. Административное управление Несвижской ординации князей Радзивиллов XVI–XVIII вв. // Працы гістарычнага факультэта БДУ: навук. зб. – Вып. 8. – Мінск: БДУ, 2013. – С. 16–26; Его же. Социальная структура Несвижской ординации князей Радзивиллов в XVI–XVIII вв. // Российские и славянские исследования: науч. сб. – Вып. 8. – Минск, 2013. – С. 99–106; Віцько Д. В. Падатковыя рэестры канца XVII – пачатку XVIII ст.

з фондаў Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі // Дакументальная спадчына Беларусі XIV–XX стагоддзяў. Матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі, прысвечанай 75-годдзю Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі (Мінск, 26 чэрвеня 2013 г.). – Мінск: Выдавец А. М. Вараксін, 2014. – С. 63–74; *Гарбачова В.* Сістэма кіравання Радзівілаўскай масай у 20–30-я гг. XIX ст. // *Acta Anniversaria: зборнік навук. прац / Уклад. З. Л. Яцкевіч.* – Т. 1. – Нясвіж: НГКМЗ «Нясвіж», 2015. – С. 66–71; *Доўнар А. Б., Голубеў В. Ф.* Панцырныя баяры Беларусі ў другой палове XVI – першай палове XVII ст. (на прыкладзе Азярышчанскага староства) // *Крызь століття. Студіі на пошану Миколи Крикуна з нагоди 80-річчя.* – Львів: НТШ, 2012. – С. 268–282; *Каласоўская В. У.* Сядзіба Гародзей у канцы XIX – пачатку XX ст.: да пытання аб уладаннях князёў Святаполк-Мірскіх // *Замкі, палацы і сядзібы ў кантэксце еўрапейскай культуры.* – Мінск: Медысонт, 2013. – С. 52–59; *Каханоўскі А. Г.* Міжсаслоўная сацыяльная мабільнасць насельніцтва Беларусі ў другой палове XIX–пачатку XX ст. // *Российские и славянские исследования : науч. сб. – Вып. 7.* – Минск, 2012. – С. 80–91; *Яго ж.* Сацыяльная трансфармацыя беларускага грамадства (1861–1914 гг.). – Мінск: БДУ, 2013. – 335 с.; *Кахновіч В. А.* Асаблівасці памешчыцкага прадпрыемальніцтва ў Беларусі ў канцы XIX – пачатку XX ст.: крыніцазнаўчы аспект // *Гістарычна-археалагічны зборнік.* – Вып. 28. – Мінск: Беларуская навука, 2013. – С. 172–175; *Его же.* Передовые помещичьи хозяйства Беларуси в свете «Кратких справочных сведений» начала XX в. // *Вестник БДУ. Серия 3. Гісторыя. Эканоміка. Права.* – 2013. – № 3. – С. 11–18; *Климов С.* Имение Заушье. К вопросу о порадзивилловских административно-хозяйственных комплексах // *Acta Anniversaria: зборнік навук. прац / Уклад. З. Л. Яцкевіч.* – Т. 1. – Нясвіж: НГКМЗ «Нясвіж», 2015. – С. 72–77; *Луговцова С. Л.* Кадровая політыка русійскіх владзей на тэрыторыі Беларусі пасле падаўлення восстаній 1830–1831 гг. і 1863–1864 гг. (Попытка сравнительного анализа) // *Российские и славянские исследования: науч. сб. – Вып. 9.* – Минск: БГУ, 2014. – С. 28–38; *Макарэвіч В. С.* Полаўзроставы склад і маёмаснае становішча насельніцтва шляхецкай ваколіцы Лозіна і засценка Святое Барысаўскага павята Мінскай губерні ў 1864 г. // *Дакументальная спадчына Беларусі XIV–XX стагоддзяў. Матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі, прысвечанай 75-годдзю Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі (Мінск, 26 чэрвеня 2013 г.).* – Мінск: Выдавец А. М. Вараксін, 2014. – С. 50–54; *Палтаржыцкая Н. М.* Зямельныя ўладанні князёў Радзівілаў у Мінску (паводле дакументаў XVI–XVIII стст.) // *Вестні Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Серия гуманітарных навук.* – 2012. – № 2. – С. 69–75; *Радаман А. А.* Удзел шляхты ў падтрыманні правапарадку на тэрыторыі Новагародскага ваяводства Вялікага Княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага ў другой палове XVI ст. // *95 лет милиции Беларуси: материалы респ. науч.-практ. конф.* Мінск, 1 марта 2012 г. – Мінск: Академия МВД, 2012. – С. 115–124; *Самкоў І.* Дакументы Нясвіжскай ардынацыі // *Acta Anniversaria: зборнік навук. прац / Уклад. З. Л. Яцкевіч.* – Т. 1. – Нясвіж: НГКМЗ «Нясвіж», 2015. – С. 125–156; *Семянчук Г.* Чарлэна – двор Сапегаў над Нёманам у XVI–XVII стст. // *Магнацкі двор і сацыяльнае ўзаемадзеянне (XV–XVIII стст.): зборнік навук. прац / Пад рэд. А. М. Янушкевіча.* – Мінск: Медысонт, 2014. – С. 372–394; *Скепьян А. А.* Толочинский двор при Шеметах и Сангушках // *Друцк: Друцк и Друцкая волость (княжество) в IX–XII вв., летопись древних слоев, князья Друцкие и их владения в XIII–XVIII вв., ремесло, промыслы, торговля (по данным археологии, нумизматики, письменных источников), памятники*

архитектуры и объекты туризма. – Минск: Беларуская навука, 2014 – С. 290–296; *Яе ж.* Двор і слугі князеў Слуцкіх у канцы XV – 80-х гг. XVI ст. // *ARCHE.* – 2014. – № 6: Магнатэрыя Вялікага Княства Літоўскага. – С. 305–339; *Яе ж.* Жанчыны пры магнатскіх дварах Вялікага Княства Літоўскага ў XVI–XVIII стст. // Гісторыка-археалагічны зборнік. – 2014. – Вып. 29. – С. 91–102; *Сліж Н.* Маёнтак Куранец у другой палове XVI ст. // Да сваёй гісторыі: Сярэднявечча і Ранні Новы час: зборнік навук. артыкулаў, прысвечаных памяці Паўла Лойкі. – Смаленск: Інбелкульт, 2013. – С. 43–58; *Соркіна І. В.* Шляхецкія рэзідэнцыі і мястэчкі Беларусі: з гісторыі ўзаемадзеяння (канец XVIII – другая палова XIX ст.) // Ельскія чытанні: матэрыялы канферэнцыі «Шляхецкая культура Беларусі XIX – пачатку XX ст.» (Дудуткі, 27 красавіка 2013 года). – Мінск: Кнігазбор, 2013. – С. 104–123; *Стрэнкоўскі С.* Юрацішкі ў канцы XVI – пачатку XVIII стагоддзя: лёсы мястэчка і яго ўладальнікаў // Беларусь праз прызму рэгіянальнай гісторыі: Ашмянны і Ашмянскі рэгіён: зб. навук. арт. / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі. – Мінск: Беларуская навука, 2015. – С. 144–155; *Тохиан Т. М.* Система землевладения и землепользования на землях Ивановского района во второй половине XIX в. // *Веснік Брэсцкага ўніверсітэта. Серыя 2. Гісторыя. Філасофія. Паліталогія. Сацыялогія. Эканоміка. Культуралогія.* – 2014. – № 1. – С. 13–19; *Церашкова К. С.* Мяшчане Беларусі (1860-я гг. – пачатак XX ст.): дынаміка колькаснага складу і крыніцы папаўнення // *Беларускі гістарычны часопіс.* – 2014. – № 4. – С. 22–31; *Шаланда А. І.* Набілітацыя Стэфанам Баторыем гарадзенскіх кухараў у 1581 г. // *Краязнаўчыя запіскі.* – Вып. 9. – Гродна: УК ГДГАМ, 2013. – С. 86–93.

⁴ *Анофранка Н. В.* Рэгуляванне асабістых і маёмасных адносін сужэнцаў і ўніфікацыя спадчынных правоў прадстаўніц вышэйшага саслоўя Беларусі (канец XVIII – I палова XIX ст.) // Знакамітыя мінчане. Постаці і роля жанчын у грамадскім і культурным жыцці Мінска і Міншчыны ў XIX – пач. XX ст.: Матэрыялы VII беларуска-польскай навук.-гтарэтыч. канф.: Мінск, 26 красавіка 2012 г. – Мінск: Выд. В. Хурсік, 2013. – С. 44–50; *Кахновіч В. А.* Дабрачыннасць у паўсядзённасці буйных землеўласнікаў (да і пасля 1861 г.): некалькі прыкладаў з Беларускага Палесся XIX ст. // *Веснік БДУ. Серыя 3. Гісторыя. Эканоміка. Права.* – 2014. – № 3. – С. 22–30; *Кітурка І.* Моцныя напоі ў жыцці насельніцтва Вялікага Княства Літоўскага паводле крыніц XVII ст. // *ARCHE.* – 2012. – № 3: Гісторыя беларускай паўсядзённасці. – С. 131–148; *Некрасевич Ф. А.* Военнослужащие Отдельного Литовского корпуса: этноконфессиональный аспект (по материалам НИАБ) // *Архіварыус: зб. навук. паведамл. і арт.* – Вып. 11. – Мінск: НГАБ, 2013. – С. 123–129; *Петраускас М. А.* Антыклерыкальныя настроі шляхты Вялікага Княства Літоўскага ў першай палове XVII ст. // *Вестник Полоцкого государственного университета. Серия А. Гуманитарные науки.* – 2014. – № 1. – С. 28–32; *Сліж Н.* Выпасажэнне шляхцінак у Вялікім Княстве Літоўскім // *Журнал беларускіх даследаванняў.* – Ч. 7. – № 1. – Лондан, 2013. – С. 88–116; *Яе ж.* Шлюбныя і пазашлюбныя стасункі шляхты Вялікага Княства Літоўскага ў XVI–XVII стст. – Смаленск: Інбелкульт, 2015. – 671 с.; *Яе ж.* Шлюбныя і пазашлюбныя стасункі шляхты ў звычайным праве і заканадаўчых актах ВКЛ // *Соціум. Альманах сацыяльнай історыі.* – Київ, 2014. – Вып. 10. – С. 246–288; *Яе ж.* Штодзённая патрэбы асобаў шляхецкага саслоўя ў

Вялікім Княстве Літоўскім XVI стагоддзя і асаблівасці іх задавальнення // *ARCHE*. – 2012. – № 3: Гісторыя беларускай штотдзённасці. – С. 54–67; Тастаменты шляхты і мяшчан Беларусі другой паловы XVI ст. (з актавых кніг Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі) / Склад. А. Ф. Аляксандрава, В. У. Бабкова, І. М. Бобер; пад навук. рэд. А. Б. Доўнара. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя, 2012. – 670 с.; *Словік С. У.* Шлябы ў шляхецкім саслоўі Беларусі ў першай палове XIX стагоддзя // *Вестник Полоцкого государственного университета*. – 2013. – № 7. – С. 160–164;

⁵ *Анофранка Н. В.* Акцыя дваранства Мінскай губерні па зборы ахвяраванняў на пасаг дзяўчын-сірот як прыклад унутрысаслоўнага апекавання (канец 30-х – пачатак 40-х гг. XIX ст.) // Мінск і мінчане: дзесяць стагоддзяў гісторыі. Крыніцы па гісторыі горада. Сацыяльныя структуры і паўсядзённасць (да 945-годдзя Мінска): зб. навук. арт. – Мінск: Беларус. навука, 2012. – С. 262–265; *Бабенка С.* Да рэканструкцыі строю віцебскага павятовага шляхціца канца XVI – першай паловы XVII ст. // *ARCHE*. – 2014. – № 3: Віцебскія гісторыі. – С. 340–349; *Бортнік І.* «А иж в Речи Посполитой ест розность немалая з стороны веры хрестияньское...» Праблема талеранцыі ў пратэстанцкай рэлігійна-філасофскай і сацыяльна-палітычнай думцы Рэчы Паспалітай другой паловы XVI – першай паловы XVII стст. // *ARCHE*. – 2012. – № 1–2: Беларусь Эвангельская. – С. 55–72; *Яго ж.* Сацыяльна-палітычныя каштоўнасці і нормы паводзін шляхты Полацкага ваяводства ў канцы XVI – пачатку XVII стст. паводле соймавых інструкцый // Гісторыя і археалогія Полацка і Полацкай зямлі: матэрыялы VI Міжнароднай навуковай канферэнцыі (1–3 лістапада 2012 г.): у 2 ч. – Ч. 1. – Полацк: НППКМЗ, 2013. – С. 41–53; *Волкова Д. О.* Мебель и интерьер белорусской шляхты середины XIX в. // *Ельскія чытанні: матэрыялы канферэнцыі «Шляхецкая культура Беларусі XIX – пачатку XX ст.»* (Дудуткі, 27 красавіка 2013 года). – Мінск: Кнігазбор, 2013. – С. 165–171; *Галубовіч В. У.* Праваслаўная шляхта ў кантэксце канфесійнага жыцця Полацкага ваяводства ў канцы XVI – сярэдзіне XVII стагоддзя // *Miscellanea historica polocensia = Даследаванні па гісторыі Полаччыны XII–XVIII стст.* – Гродна: ГДАУ, 2014. – С. 100–116; *Гарбачова В.* Баўленне часу шляхтай Вялікага Княства Літоўскага ў канцы XVIII ст. // *Магнацкі двор і сацыяльнае ўзаемадзеянне (XV–XVIII стст.): зборнік навук. прац / Пад рэд. А. М. Янушкевіча.* – Мінск: Медысонт, 2014. – С. 427–438; *Гардзееў М. Ю., Сліж Н. У.* Шляхецкія тастаменты ў актавай кнізе полацкага магістрата за 1656–1657 гады // *Вестник Полоцкого государственного университета*. – 2013. – № 1. – С. 29–36; *Каляга А. У., Каляга А. В.* Шляхецкія сядзібы Докшыччыны // *Ельскія чытанні: матэрыялы канферэнцыі «Шляхецкая культура Беларусі XIX – пачатку XX ст.»* (Дудуткі, 27 красавіка 2013 года). – Мінск: Кнігазбор, 2013. – С. 172–182; *Клімуць Л. Я.* Асаблівасці сармацкай ідэалогіі на беларускіх землях // *Магілёўшчына*. – 2014. – Вып. 12. – С. 206–212; *Яго ж.* Сармацкая культура беларускай шляхты ў XVI–XVIII стагоддзях. – Мінск: Беларусь, 2013. – 127 с.; *Кухто Л. К.* Маёнткавая спадчына Тышкевічаў у Свіслачы // *Рэпрэзентацыя і музейфікацыя творчай спадчыны Тышкевічаў у Беларусі і Літве: пяты міжнародны Тышкевіцкі чытанні*, Мінск, Крэцінга, 14–15 мая 2014 г. – Мінск: БДУКМ, 2014. – С. 148–153; *Кушнярэвіч А. М.* Архітэктурныя і мастацкія сродкі прэзентацыі гістарычнай памяці магнацкіх родаў ВКЛ у XVII–

XVIII стст. // Беларускі гістарычны часопіс. – 2013. – № 6. – С. 5–10; *Латушкін А. М.* Да пытання аб архіўнай спадчыне роду Яленскіх // Дакументальная спадчына Беларусі XIV–XX стагоддзяў. Матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі, прысвечанай 75-годдзю Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі (Мінск, 26 чэрвеня 2013 г.). – Мінск: Выдавец А. М. Вараксін, 2014. – С. 181–189; *Лупіненка Ю.* Рэканструкцыя знешняга выгляду ваяроў Вялікага Княства Літоўскага XVII ст. *ARCHE*. – 2012. – № 6: Вайсковая гісторыя Вялікага Княства Літоўскага. – С. 340–346; Нарысы гісторыі культуры Беларусі: у 4 т. – Т. 1: Культура сацыяльнай эліты XIV – пачатку XX ст. / А. І. Лакотка і інш. – Мінск: Беларуская думка, 2013. – 573 с.; *Новогродскі Т. А.* «Літоўская гаспадыня» как источник по изучению шляхетской кухни на территории Беларуси в первой половине XIX в. // Ельскія чытанні: матэрыялы канферэнцыі «Шляхецкая культура Беларусі XIX – пачатку XX ст.» (Дудуткі, 27 красавіка 2013 года). – Мінск: Кнігазбор, 2013. – С. 160–164; *Яго ж.* Традиции питания привилегированных сословий Беларуси // Наука и инновации: научно-практический журнал. – 2014. – № 11. – С. 21–23; *Панко В.* Тэхнічныя навінкі ў жыцці грамадскай эліты заходняй часткі Беларусі ў канцы XIX ст. – 1939 г. // *ARCHE*. – 2012. – № 3: Гісторыя беларускай штотдзённасці. – С. 233–245; *Савосина И. И.* Романово – поместье Дондуковых-Корсаковых // Магілёўшчына. – 2014. – Вып. 12. – С. 260–269; *Токць С.* Беларуская прыгонная вёска і панскі двор XIX ст. у святле мемуарнай літаратуры // *Białoruskie Zeszyty Historyczne* = Беларускі гістарычны зборнік. – 2013. – З. 39. – S. 118–141; Тое ж у: *ARCHE*. – 2014. – № 1–2: Гісторыя Беларусі XIX ст. у мемуарах. – С. 209–243; *Семянчук А.* Магнацкія двары як цэнтры гістарыяграфіі ў Вялікім Княстве Літоўскім у XVI ст. // Магнацкі двор і сацыяльнае ўзаемадзеянне (XV–XVIII стст.): зборнік навук. прац / Пад рэд. А. М. Янушкевіча. – Мінск: Медысонт, 2014. – С. 139–157; *Смолік А. І.* Сарматызм: ідэалогія і лад жыцця ўладальнікаў магнацкіх і шляхецкіх замкаў // Краязнаўчыя запіскі. – 2012. – Вып. 8. – С. 122–129; *Федорук А. Т.* Дворцово-замковый ансамбль в Любче: владельцы, история формирования и композиционно-стилевые особенности // Замкі, палацы і сядзібы ў кантэксце еўрапейскай культуры. – Мінск: Медысонт, 2013. – С. 224–232; *Его же.* Старинные усадьбы Беларуси. Кореличский район. – Мінск: Беларусь, 2013. – 173 с.; *Его же.* Старинные усадьбы Гродненщины: Берестовицкий район, Волковысский район, Вороновский район, Гродненский район, Дятловский район, Зельвенский район, Ивьевский район. – Мінск: Беларусь, 2014. – 543 с.; *Чаронка С. А.* Сацыяльна-канфесійны склад пяхоты ВКЛ у 30–50-я гг. XVIII ст. // Научные труды Республиканского института высшей школы. – 2014. – Вып. 14. – Ч. 1. – С. 336–342; *Шило Е. В.* Формы и особенности дворянской благотворительности на белорусских землях Российской империи в первой половине XIX в. // Российские и славянские исследования: науч. сб. – Вып. 9. – Мінск: БГУ, 2014. – С. 101–112; і інш.

⁶ *Жылко У. А.* Адметнасці субкультуры дробнай шляхты як часткі беларускай этнічнай супольнасці (на прыкладзе творчасці Я. Баршчэўскага) // *Европа: актуальныя праблемы этнокультуры: материалы V международной научно-теоретической конференции*, г. Мінск, 22 мая 2012 г. – Мінск: БГПУ, 2012. – С. 130–132; *Лойка А. П.* Да пытання аб нацыянальнай самасвядомасці шляхты Беларусі ў паэме

Адама Міцкевіча «Пан Тадэвуш» // Працы гістарычнага факультэта БДУ: навук. зб. – Вып. 8. – Мінск: БДУ, 2013. – С. 72–83; *Сильванович С. А.* «Литвинство» и «польскость» в самосознании шляхты белорусско-литовских земель в XIX в. // Шлях да ўзаемнасці = Droga ku wzajemności: матэрыялы XVIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі (Гродна, 15–16 лістапада 2012 г.). – Ліда: Лідская друкарня, 2014. – С. 245–249; *Ширшов И. Е., Баландин К. И.* Роль белорусско-польской шляхты в белорусском возрождении XIX – начала XX в. // Ельскія чытанні: матэрыялы канферэнцыі «Шляхецкая культура Беларусі XIX – пачатку XX ст.» (Дудуткі, 27 красавіка 2013 года). – Мінск: Кнігазбор, 2013. – С. 124–141; і інш.

⁷ *Аляхновіч Р. А., Рыбчонак С. І., Шаланда А. І.* Род Іллінічаў у Вялікім Княстве Літоўскім у XV–XVI стст.: радавод, гербы, уладанні / Склад. А. І. Шаланда; навук. рэд. М. Н. Гальпяровіч. – Мінск: Музей «Замкавы комплекс «Мір», 2015. – 374 с. (Серыя «Genus Albaruthenicum»); *Далидовіч К. К.* Родословная сям’і Далидовічэй. – Мінск: А. Н. Варахсин, 2014. – 219 с.; *История рода Косаревских / Авт.-сост. А. Самосюк, Л. Самосюк, И. Чекалов-Шидловский.* – Мінск: Энциклопедикс, 2012. – 128 с.; *Заливако А. С.* Семейный архив рода Заливако: сборник документов и материалов: в 5 кн. – Кн. 2: XVII в. – Мінск: Энциклопедикс, 2014. – 357 с.; *Его же.* Харевічы герба САС: посвящается памяти предков в назидание потомкам. – Мінск: Энциклопедикс, 2014. – 155 с.; *Его же.* Шумские герба «Ястребец». – Мінск: Энциклопедикс, 2014. – 181 с.; *Плавинский А. С.* 500 лет роду Плавинских. – Мінск: Конфидо, 2013. – 175 с.; *Скеп’ян А. А.* Князі Слуцкія. – Мінск: Беларусь, 2013. – 246 с.; *Стецкевич-Чебоганов А. В.* Я – сын Ваш: Некрашэвічы герба «Любич». Татуры герба «Донброва». Севрукі герба «Курч». Керножицкія герба «Юноша». Моствиловичы герба «Доленга». – Мінск: Беларуская Праваславная Царква, 2012. – 589 с.; *Его же.* Я – сын Ваш: Казановічы герба «Гржимала». – Мінск: Беларуская Праваславная Царква, 2012. – 574 с.; *Его же.* Я – сын Ваш: Сыцько герба «Остоя». Ждановічы-Гуриновичы герба «Любич». Мещанские роды Казанкіны и Чебогановы. Арцишевские герба «Роля». Забелло герба «Топор». – Мінск: Беларуская Праваславная Царква, 2013. – 573 с.; *Его же.* Я – сын Ваш: Из истории деревни Засмужье Любанского района. Художник Павел Мартинович. Тычины гербов «Тучинский» и «Тржаска». Рудзинские герба «Прус III». – Мінск: Беларуская Праваславная Царква, 2014. – 558 с.; *Татур Г. И.* Корни и ветви: родословная. Странички жизни. – Мінск: Ковчег, 2014. – 138 с.; *Шаланда А. І.* Таямнічы свет беларускіх гербаў: Шляхецкая геральдыка Вялікага Княства Літоўскага. – Мінск: А. М. Янушкевіч, 2014. – 220 с.; *Щепило А. Н.* Шипило-Szipillo, Щипило-Szczipillo, XVI–XXI. – Мінск: Энциклопедикс, 2014. – 583 с.; *Unus pro omnibus:* Валовічы ў гісторыі Вялікага Княства Літоўскага XV–XVIII стст. / склад. А. М. Янушкевіч; навук. рэд. А. І. Шаланда. – Мінск: Медысонт, 2014. – 508 с.

⁸ *Аляхновіч Р.* Пачатак заняпаду «знакамітаго» дому: Ян і Ядзвіга Ільінічы // Карэлічына: людзі, падзеі, час: зб. навук. артыкулаў. – Мінск: Беларус. навука, 2012. – С. 73–87; *Бяспалая М. А.* Ельскія ў эканамічным жыцці Мінскай губерні // Ельскія чытанні: матэрыялы канферэнцыі «Шляхецкая культура Беларусі XIX – пачатку

XX ст.» (Дудуткі, 27 красавіка 2013 года). – Мінск: Кнігазбор, 2013. – С. 5–11; *Яе ж.* Род Тышкевічаў у мемуарнай літаратуры // Рэпрэзентацыя і музеефікацыя творчай спадчыны Тышкевічаў у Беларусі і Літве: пятыя міжнародныя Тышкевіцкія чытанні, Мінск, Крэцінга, 14–15 мая 2014 г. – Мінск: БДУКМ, 2014. – С. 44–56; *Віцько Д.* Да пытання пра палітычную арыентацыю Катовічаў у канцы XVII ст. // Гарадзенскі палімпсест. 2012: Людзі даўняй Гародні. XV–XX стст. – Гродна: Гарадзенская бібліятэка, 2013. – С. 187–198; *Глінскі Я. С.* Родавая легенда Ясінскіх – кліентаў Паўла Гальшанскага ў другой чвэрці XVI ст. // Беларусь праз прызму рэгіянальнай гісторыі: Ашмяны і Ашмянскі рэгіён: зб. навук. арт. / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі. – Мінск: Беларуская навука, 2015. – С. 86–96; *Яго ж.* Стварэнне і функцыянаванне легенды аб паходжанні шляхецкіх родаў «Манівідавічаў» у ВКЛ XVI–XVII стст. // Веснік БДУ. – Серыя 3. Гісторыя. Эканоміка. Права. – 2014. – № 2. – С. 10–14; *Голубовіч А.* Дворянский род Достоевских и имя Достоево (по документам Национального исторического архива Беларуси) // Архівы і справаводства. – 2012. – № 2. – С. 105–110; *Груша А.* Устныя крыніцы генеалагічнай інфармацыі ў Вялікім княстве Літоўскім у канцы XV – першай трэці XVI вв. // Генеалогія. Зборка навуковых прац. – Київ: ВД «Простір» 2013. – Вып. 1. – С. 41–48; *Грывяннёў А. Л.* Род Рамейкаў-Гуркаў у дакументах НГАБ або сваякі героя Шыпкі // Архіварыус: зб. навук. паведамл. і арт. – Вып. 12. – Мінск: НГАБ, 2014. – С. 337–359; *Карасёў В. Р.* Спадчына. Козел-Паклеўскія і Быкаўшчына // Полацкі музейны штогоднік: 2011. – Полацк: НППГМЗ, 2012. – С. 226–230; *Крэс В. К.* Панятоўскія-Крапышы герба «Юноша»: радавод старажытнага шляхецкага роду (XVI–XVIII стст.) // Архіварыус: зб. навук. паведамл. і арт. – Вып. 12. – Мінск: НГАБ, 2014. – С. 359–383; *Лісейчыков Д. В.* Поколенная роспись рода Ваньковичей // Ваньковичи / сост.: Н. А. Голубева и др.; редкол.: Т. В. Белова [и др.]. – Минск: Беларус. энцыкл. імя П. Броўкі, 2012. – С. 17–30; *Маўчанав М. С.* Гісторыя графскага роду Забэла на Бабруйшчыне // Магілёўшчына. – 2014. – Вып. 12. – С. 308–319; *Міцкевіч В. Д.* Аб чым шапаецца старасвецкія качэрыцкія дрэвы, або Загадкі дваранскіх родаў фон Гоераў і Ланеўскіх-Ваўкоў // Роднае слова. – 2015. – № 5. – С. 74–77; *Радман А.* Род Харытановічаў-Вобрынскіх (Абрынскіх) уласнага герба «Харытон» у Навагарадскім павеце ў другой палове XVI ст. // Карэлічына: людзі, падзеі, час: зб. навук. артыкулаў. – Мінск: Беларус. навука, 2012. – С. 50–62; *Рыбчонак С.* Да праблемы паходжання магнатаў Глябовічаў – уладальнікаў Заслаўскага замка ў XVI ст. // Магнацкі двор і сацыяльнае ўзаемадзеянне (XV–XVIII стст.): зборнік навук. прац / Пад рэд. А. М. Янушкевіча. – Мінск: Медысонт, 2014. – С. 79–104; *Яго ж.* Да радавода Адама Міцкевіча, ці яшчэ раз аб фальсіфікацыі доказаў на шляхецтва ў заходніх губернях Расійскай імперыі ў першай палове XIX ст. // Генеалогія. Зборка навуковых прац. – Київ: ВД «Простір» 2013. – Вып. 1. – С. 195–210; *Яго ж.* Да радаводу ўладальнікаў Бярозы ў першай палове XVI ст. // Беларусь праз прызму рэгіянальнай гісторыі: Бяроза і Бярозаўскі рэгіён: зб. навук. арт. – Мінск: Беларус. навука, 2014. – С. 38–56; *Его же.* Родасловіе князей Друцкіх у XIV–XVII вв. // Друцк: Друцк і Друцкая волость (княжэство) в IX–XII вв., летопись древних слоев, князя Друцкие и их владения в XIII–XVIII вв., ремесло, промыслы, торговля (по данным археологии, нумизматики, письменных источников), памятники архитектуры и объекты туризма. – Минск:

Беларуская навука, 2014. – С. 219–234; *Скепьян А. А.* Родовая и историческая память в роду князей Олельковичей-Слуцких // *Генеалогія. Зборка навуковых праць.* – Київ: ВД «Простір» 2013. – Вип. 1. – С. 239–254; *Сліж Н.* Гісторыя роду Валовічаў на Гарадзеншчыне ў XV–XVII стст. // *Гарадзенскі палімпсест.* 2012: Людзі даўняй Гародні. XV–XX стст. – Гродна: Гарадзенская бібліятэка, 2013. – С. 133–187; *Яе ж.* Саковічы-Насілоўскія: ад уплывовага да шараговага роду (XV–XVI стст.) // *ARCHE.* – 2014. – № 6: Магнатэрыя Вялікага Княства Літоўскага. – С. 41–58; *Яе ж.* Сям’я Івана Гарнастая, падскарбія ВКЛ // *Białoruskie Zeszyty Historyczne* = Беларускі гістарычны зборнік. – 2012. – З. 38. – С. 7–46; *Яе ж.* Лёс дзяцей Івана Гарнастая, падскарбія ВКЛ // *Białoruskie Zeszyty Historyczne* = Беларускі гістарычны зборнік. – 2013. – З. 39. – С. 38–72; *Снапковский Ю. Н.* Бароны Меллер-Закомельские герба собственного: опыт поколенной росписи // *Архіварыус: зб. навук. паведамл. і арт.* – Вип. 11. – Мінск: НГАБ, 2013. – С. 160–192; *Статкевіч-Чабагану А. В.* Гісторыка-культурная спадчына прадстаўнікоў старажытных родаў Корсакаў і Каленікавічаў Вялікага Княства Літоўскага: пераклад з рускай мовы // *Роднае слова.* – 2013. – № 6. – С. 74–76; *Ханецкі В. У., Чарнецкі Я. А.* Пакаленны роспіс Руткоўскіх з Барысаўскага павета (канец XVIII – пачатак XX ст.) // *Архіварыус: зб. навук. паведамл. і арт.* – Вип. 12. – Мінск: НГАБ, 2014. – С. 383–395; *Чарняўскі Ф. В.* Матэрыялы да генеалогіі Ратамскіх // *Архіварыус: зб. навук. паведамл. і арт.* – Вип. 11. – Мінск: НГАБ, 2013. – С. 208–243; *Яго ж.* Нататкі да генеалогіі князёў Адзінцэвічаў і Падбярэзскіх // *Герольд Litherland.* – 2013. – № 19. – С. 67–102; *Шаланда А.* Геральдыка князёў Агінскіх: генезіс, легенда, факты // *Герольд Litherland.* – 2013. – № 19. – С. 20–29; *Яго ж.* Гербавыя пячаткі роду Быхаўцаў XVII–XVIII стст. (па матэрыялах НГАБ у г. Гродна) // *Архіварыус: зб. навук. паведамл. і арт.* – Вип. 11. – Мінск: НГАБ, 2013. – С. 243–255; *Его же.* Геральдыка князей Друцкіх і Льва Сапегі // *Друцк: Друцк і Друцкая волость (княжество) в IX–XII вв., летопись древних слоев, князья Друцкие и их владения в XIII–XVIII вв., ремесло, промыслы, торговля (по данным археологии, нумизматики, письменных источников), памятники архитектуры и объекты туризма.* – Мінск: Беларуская навука, 2014. – С. 316–351; *Яго ж.* Геральдыка Радзівілаў у другой палове XVI–XVII ст. на падставе сфрагістычнага матэрыялу // *Замкі, палацы і сядзібы ў кантэксце еўрапейскай культуры.* – Мінск: Медысонт, 2013. – С. 269–278; *Яго ж.* Радавод і герб Галубцэвічаў з Полацкага ваяводства ВКЛ у XVI ст. // *Архіварыус: зб. навук. паведамл. і арт.* – Вип. 10. – Мінск: НГАБ, 2012. – С. 267–272.

⁹ *Анищенко Е. К.* Шляхта Волковысского повета: список XVIII в. – Мінск: Издательство Виктора Хурсика, 2012. – 254 с.; *Его же.* Шляхта Слонимского повета: список XVIII в. – Мінск: Издательство Виктора Хурсика, 2012. – 240 с.; *Его же.* Шляхта Мстиславского воеводства: список XVIII в. – Мінск: Издательство Виктора Хурсика, 2013. – 305 с.; *Его же.* Шляхта Лидского повета: список XVIII в. – Мінск: Издательство Виктора Хурсика, 2013. – 309 с.; *Его же.* Шляхта Мозырского повета: список XVIII в. – Мінск: Издательство Виктора Хурсика, 2014. – 229 с.; *Его же.* Шляхта Речицкого повета: список XVIII в. – Мінск: Издательство Виктора Хурсика, 2015. – 296 с.; *Галубовіч В. У.* Намінацыйныя прывілеі як крыніца па гісторыі эліты Менскага павета ВКЛ у час праўлення Уладзіслава Вазы (1633–1648 гг.)

// Мінск і мінчане: дзесяць стагоддзяў гісторыі. Крыніцы па гісторыі горада. Сацыяльныя структуры і паўсядзённасць (да 945-годдзя Мінска): зб. навук. арт. – Мінск: Беларус. навука, 2012. – С. 164–169.; *Яго ж.* Праблемы генеалогіі шляхты Полацкага ваяводства XVI–XVII стагоддзяў // Генеалогія. Зборка навуковых прац. – Кіев: ВД «Простір», 2013. – Вип. 1. – С. 115–124; *Груша А. І.* Ваколіцы Мінска і іх уладальнікі ў 30-х гадах XV – пачатку XVI ст. // Мінск і мінчане: дзесяць стагоддзяў гісторыі. Крыніцы па гісторыі горада. Сацыяльныя структуры і паўсядзённасць (да 945-годдзя Мінска): зб. навук. арт. – Мінск: Беларус. навука, 2012. – С. 50–89; *Залівака А. С.* Шляхта Віцебскай губерні. Радаводы. Кн. 1: Фасцыкул IV. – Мінск: Энцыклапедыкс, 2014. – 159 с.; *Яго ж.* Шляхта Віцебскай губерні. Радаводы. Кн. 2: Фасцыкул V. – Мінск: Энцыклапедыкс, 2014. – 331 с.; *Яго ж.* Шляхта Магілёўскай губерні. Спісы. Фасцыкул II. – Мінск: Энцыклапедыкс, 2012. – 79 с.; *Яго ж.* Шляхта Магілёўскай губерні. Радаводы. Фасцыкул III: артыкулы. – Мінск: Энцыклапедыкс, 2013. – 275 с.; *Луговцова С. Л.* К характэрыстыцы шляхты Могілеўскага ўезда в першай чвэрці XIX в. // *Европа: актуальныя праблемы этнокультуры: матэрыялы VIII міжнароднай навукова-теарэтычнай канферэнцыі*, г. Мінск, 22 декабря 2014 г. к 100-летию БГПУ. – Мінск: БГПУ, 2015. – С. 155–157; *Мацук А. У.* Грамадска-палітычная эліта Піншчыны канца XVII–XVIII ст. Ураднікі // *Гісторыя Пінска. Ад старажытнасці да сучаснасці: да 915-й гадавіны з першага летапіснага ўпамінавання*. – Мінск: Выш. шк., 2012. – С. 96–123; *Яго ж.* Полацкая шляхта падчас бескаралеўя 1764 г. // *Гісторыя і археалогія Полацка і Полацкай зямлі: матэрыялы VI Міжнароднай навуковай канферэнцыі (1–3 лістапада 2012 г.): у 2 ч. – Ч. 1.* – Полацк: НППГКМЗ, 2013. – С. 252–261; *Яго ж.* Шляхта ўсходніх ваяводстваў Вялікага Княства Літоўскага і расійскія войскі падчас «вайны за польскую спадчыну 1733–1735 гадоў» // *Вестник Полоцкого государственного университета*. – 2015. – № 1. – С. 35–43; *Яго ж.* Наваградская шляхта ў 1734 г. // *Архіварыус: зб. навук. паведамл. і арт.* – Вып. 12. – Мінск : НГАБ, 2014. – С. 325–336; *Яго ж.* Полацкае ваяводства ў XVIII ст.: ваявода, шляхецкая эліта, соймакі. – Мінск: Беларуская думка, 2014. – 230 с.; *Яго ж.* Полацкія соймакі з 1717 па 1733 гг. // *Полацкі музейны штогоднік*. 2011. – Полацк: НППГКМЗ, 2012. – С. 266–275; *Мяцельскі А. А.* Мсціслаўскае княства і ваяводства ў XII–XVIII стст. / 2-е выд., выпр. – Мінск: Беларуская навука, 2014. – 663 с.; *Пазднякоў В. С.* Клецкая шляхта XVI–XVII стст. (спісы) // *Беларускі археаграфічны штогоднік*. – Вып. 15. – Мінск: БелНДІДАС, 2014. – С. 275–294; *Папко В. М.* Шляхта Ваўкавыскага павета ў XIX – пачатку XX ст.: гісторыка-генеалагічнае даследаванне. – Мінск: Выдавецтва Віктара Хурсіка, 2012. – 362 с.; *Рыбчонак С.* Попіс шляхты Аршанскага павета 30 верасня 1765 г. // *Герольд Litherland*. – 2014. – № 20. – С. 98–132; *Сліж Н.* Віцебская шляхта ў маскоўскім палоне // *Віцебскія старажытнасці*. – Мінск: Медысонт 2013. – С. 40–43; *Шаланда А. І.* Гербы шляхты Ашмянскага павета ВКЛ у XVI–XVII стст. // *Беларусь праз прызму рэгіянальнай гісторыі: Ашмяны і Ашмянскі рэгіён* : зб. навук. арт. / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі. – Мінск : Беларуская навука, 2015. – С. 74–86; *Яго ж.* Гербы шляхты Наваградскага павета ВКЛ у другой палове XVI – першай палове XVII ст. // *Людзі і ўлада Навагрудчыны: гісторыя ўзаемадзеяння (да 500-годдзя надання Навагрудку прывілея на магдэбургскае права)*: зб. навук. арт. – Мінск: Беларус. навука, 2013. – С. 119–129;

Яго ж. Сапраўдны гербоўнік шляхты Ваўкавыскага павета ў другой палове XVI–XVIII ст. (Г) // Герольд Litherland. – 2013. – № 19. – С. 55–66; Яго ж. Шляхецкая геральдыка ВКЛ у другой палове XV – першай палове XVI ст. і гербы карэліцкіх баяраў // Карэліччына: людзі, падзеі, час: зб. навук. артыкулаў. – Мінск: Беларус. навука, 2012. – С. 44–49; Шимукенус М. В. Могилевская шляхта в период 1812 года // Могилевский поисковый вестник. – 2012. – Вып. 7. – С. 12–20; Юрша В. А. Ошмянский край. – Т. 1: Шляхетские роды на Ошмянщине. – Мінск: Выд. З. Колас, 2015. – 418 с.; і інш.

¹⁰ Дрозд Д. М. Землевладельцы Минской губернии, 1861–1900: справочник / 2-е изд., испр. и доп. – Мінск: Медисонт, 2012. – 710 с.; Его же. Землевладельцы Минской губернии, 1900–1917: справочник. – Мінск: Медисонт, 2013. – 694 с.; Латушкін А. М. Архівісты Нясвіжскага архіва Радзівілаў (частка V, літары С–Я) // Архіварыус: зб. навук. паведамл. і арт. – Вып. 10. – Мінск: НГАБ, 2012. – С. 277–295; Урублеўскі В. В. Архівісты Мінскага дваранскага дэпутацкага сходу (частка III, літары К–Н) // Архіварыус: зб. навук. паведамл. і арт. – Вып. 10. – Мінск: НГАБ, 2012. – С. 295–301; Яго ж. Архівісты Мінскага дваранскага дэпутацкага сходу (частка IV, літары П–Я) // Архіварыус: зб. навук. паведамл. і арт. – Вып. 11. – Мінск: НГАБ, 2013. – С. 256–265; Чарняўскі Ф. В. Ураднікі Мінскага ваяводства XVI–XVIII стст.: біяграф. давед. – Вып. 2 (скарбнікі, стражнікі) / Нав. рэд. З. Л. Яцкевіч. – Мінск: Выд. Зміцер Колас, 2012. – 544 с.; і інш.

¹¹ Рыбчонак С. Генеалогія Беларусі: дасягненні і перспектывы даследавання // Герольд Litherland. – 2013. – № 19. – С. 4–19; Смолік А. І. Тышкевічазнаўства ў Беларусі // Рэпрэзентацыя і музеефікацыя творчай спадчыны Тышкевічаў у Беларусі і Літве: пятыя міжнародныя Тышкевіцкія чытанні, Мінск, Крэцінга, 14–15 мая 2014 г. – Мінск: БДУКМ, 2014. – С. 13–20.

¹² Пра ўяўнае паходжанне Сапегаў ад трэцкага кашталяна Сунгаілы, Глябовічаў і Дарагастайскіх – ад Манвіда Гедымінавіча і віленскага ваяводы Манвіда, маніпуляцыі з паходжаннем Валовічаў гл. у паказаных вышэй працах С. Рыбчонка, А. Шаланды, Я. Глінскага. Пра вывад Радзівілаў ад Ліздзейкі і з роду Гедыміна гл.: Antoniewicz M. Protoplaści książąt Radziwiłłów. Dzieje mitu i meandry historiografii. – Warszawa: DiG, 2011. – 432 s. Пра паходжанне Хадкевічаў ад волата Барэйкі гл.: Kirkienė G. Korzenie rodu Chodkiewiczów // Białoruskie Zeszyty Historyczne. – 2002. – № 17. – S. 34–56. Пра паходжанне Пацаў з Італіі гл.: Baniulytė A. Pacai ir Pazzi? Nauja Palemono legendos versija LDK raštijoje // Senoji Lietuvos literatūra. – Kn. 18. – Vilnius: LLTI, 2005. – P. 140–168. Пра родавую легенду Зяновічаў гл.: Jurkiewicz J. Legendarna genealogia Despotów Zenowiczów // Studia z dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego (XVI–XVIII wiek). – Warszawa: DiG, 2014. – S. 169–189.

¹³ Banaszkiewicz J. Podanie o Piaście i Popielu. Studium porównawcze nad wczesno-średniowiecznymi tradycjami dynastycznymi. – Warszawa: PWN, 1986. – S. 24–30.

¹⁴ *Niesiecki K.* Herbarz polski / wyd. J. N. Bobrowicz. – Т. 4. – Lipsk: Breitkopf i Haertel, 1839. – С. 159–161.

¹⁵ *Шаланда А. І.* Таямнічы свет беларускіх гербаў: Шляхецкая геральдыка Вялікага Княства Літоўскага. – Мінск: А. М. Янушкевіч, 2014. – С. 188–189.

¹⁶ *Kuropatnicki E. A.* Wiadomość o kleynocie szlacheckim... – Warszawa: Michał Groel, 1789. – Cz. 2. – С. 36–37.

¹⁷ *Rogulski J.* Treści propagandowe herbu złożonego księcia Szymona Samuela Sanguszkі z 1626 roku // *Insignia et splendor. Heraldyka w służbie rodów szlacheckich i instytucji Kościoła.* – Kraków, 2011. – С. 32–59.

¹⁸ *Елинская М.* Веберы де Линбурги, дворяне белорусские // *Архівы і справаводства.* – 2000. – № 5. – С. 130–134; *Яе же.* О'Руркі, ірландскія графы, у Беларусі // *Беларусіка = Albaruthenica.* – Кн. 14: Belarus – Éire = Belarus – Ireland = Беларусь – Ірландыя = Беларусь – Ирландия: Матэрыялы навуковага семінара «Беларуска-ірландскія гістарычна-культурныя сувязі» (Мінск, 1999) / Рэдкал.: А. Мальдзіс (гал. рэд.) і інш. – Мінск: Беларускі кнігазбор, 2000. – С. 93–99; *Міцкевіч В.* Аб чым шапацаць старасвецкія качэрыцкія дрэвы, або Загадкі дваранскіх родаў фон Гоераў і Ланеўскіх-Ваўкоў // *Роднае слова.* – 2015. – № 5. – С. 74–77; № 6. – С. 82–85; *Снапковскі Ю. Н.* Бароны Меллер-Закомельские герба собственного: опыт поколенной росписи // *Архіварыус: зб. навук. паведамл. і арт.* – Вып. 11 / Рэдкал.: Ю. М. Бохан (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: НГАБ, 2013. – С. 160–192; *Урублеўскі В. В.* Род галандскіх дваран Гартынгаў на Беларусі // *Архіварыус: зб. навук. паведамл. і арт.* – Вып. 7 / Рэд.: Ю. М. Бохан [і інш.]. – Мінск: БелНДІДАС, 2009. – С. 258–266; *Хурсік В. У.* Род Офенбергаў у гісторыі Беларусі // *Беларускі гістарычны часопіс.* – 2002. – № 6. – С. 38–45.

¹⁹ *Валахановіч А. І.* Графы фон Гутэн-Чапскія на Беларусі. – Мінск: БелНДІДАС, 2003. – 86 с.; *Жыццё айчыне, гонар нікому: Матэрыялы навуковай канферэнцыі, прысвечанай 180-годдзю з дня нараджэння Эмерыка фон Гутэн-Чапскага* (Мінск, 16–18 сакавіка 2009 г.) / Рэдкал.: І. Кароль, І. Гатальскі. – Мінск: Выдавецтва Віктара Хурсіка, 2010. – 254 с.

²⁰ *Елинская М. М.* Источники о дворянских родах западноевропейского происхождения в белорусских губерниях конца XVIII – начала XX вв. Автореферат дис. ... канд. ист. наук. – Минск, 2005. – 22 с.; *Ее же.* Архивные документы о дворянах Витебщины западноевропейского происхождения // *Архіўная спадчына Віцебшчыны як крыніца вывучэння гісторыі краю: Матэрыялы архіўных чытанняў, прысвечаныя 150-годдзю з дня нараджэння А.П. Сапунова* (6–7 чэрвеня 2001 г., г. Віцебск) / Склад. В.У. Скалабан і інш.; рэдкал.: М.У. Пішчулёнак (старшыня) і інш. – Мінск: БелНДІДАС, 2002. – С. 132–138; *Ее же.* Белорусские ветви в генеалогии дворянских родов западноевропейского происхождения // *Крыніцазнаўства і спецыяльныя гістарычныя дысцыпліны: навуковы зборнік.* – Вып. 4 / Рэдкал.: С. М. Ходзін (адк.

рэд.) [і інш.]. – Мінск: БДУ, 2008. – С. 246–257; *Ее же*. Выходцы из Западной Европы среди дворянства Беларуси до и после разделов Речи Посполитой // Вытокі гістарычнай навукі БДУ: зб. навук. артыкулаў, прысвечаных 125-годдзю з дня нараджэння акадэмікаў М. М. Нікольскага і У. М. Перцава і 70-годдзю гістарычнага факультэта БДУ / Пад рэд. А. А. Яноўскага. – Мінск, 2005. – С. 157–162; *Ее же*. Гербы дворян иностранного происхождения на территории Белоруссии // Одиннадцатая Всероссийская нумизматическая конференция (Санкт-Петербург, 14–18 апреля 2003 г.): Тезисы докладов и сообщений. – Санкт-Петербург: Государственный Эрмитаж, 2003. – С. 310–311; *Ее же*. «Греческая вера» как фактор самоидентификации дворян-иностранцев (к постановке проблемы) // Беларуско-грэчаскія ўзаемазвяззі ад старажытнасці да сучаснасці: Матэрыялы міжнароднай навуковай канферэнцыі (Мінск, 26 кастрычніка 2000 г.). – Мінск: Деполис, 2000. – С. 140–144; *Яе ж*. Да гісторыі беларуска-германскіх генеалагічных сувязей // Беларусіка = Albaruthenica. – Кн. 21: Гісторыя, культуралогія, мастацтвазнаўства: Матэрыялы III Міжнароднага кангрэса беларусістаў «Беларуская культура ў дыялогу цывілізацый» (Мінск, 21–25 мая, 4–7 снежня 2000 г.) / Рэдкал.: В. Скалабан (гал. рэд.) і інш. – Мінск: «Беларускі кнігазбор», 2001. – С. 63–67; *Яе ж*. Дакументы Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі аб дваранах-іншаземцах рэфармацкага веравызнання // Рэфармацыя і грамадства: XVI стагоддзе. Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі (Мінск, 29 лістапада 2003 г.) / Уклад. С. Акінчыц, гал. рэд. А. Грыцкевіч. – Мінск: Беларускі кнігазбор, 2005. – С. 38–44; *Ее же*. Дворяне-«иностранцы» в войске Речи Посполитой и в армии Российской империи: традиции и преемственность // Традиции и обычаи народов России и Беларуси. Международная конференция (г. Минск, 23–25 мая 2001 г.): Доклады и сообщения в 2 т. / Под ред. Н. А. Лобанова. – Т. 1. – Мінск, 2001. – С. 121–123; *Ее же*. Дворяне-иностранцы на Могилевщине (по фондам Минского Дворянского Депутатского собрания) // Мінулая і сучасная гісторыя Магілёва (зборнік навуковых прац удзельнікаў Другой Міжнароднай навуковай канферэнцыі «Гісторыя Магілёва: мінулае і сучаснасць» [Магілёў, 29–30 чэрвеня 2001 г.]) / Уклад. І. А. Пушкін. – Магілёў: УПКП «Магілёўская абласная ўзбуйненая друкарня», 2001. – С. 197–200; *Ее же*. Награды Российской Империи белорусскому дворянству западноевропейского происхождения // Тринадцатая Всероссийская нумизматическая конференция (Москва, 11–15 апреля 2005 г.): Тезисы докладов и сообщений / Отв. ред. А. А. Малчанов. – Москва: «Альфа-Принт», 2005. – С. 170–172; *Ее же*. О служебном и имущественном положении дворянства Беларуси западноевропейского происхождения // Беларускі археаграфічны штогоднік. – Вып. 4 / Рэд. кал.: У. І. Адамушка і інш. – Мінск: БелНДІДАС, 2003. – С. 134–146; *Ее же*. Родовая геральдика белорусского дворянства западноевропейского происхождения // Беларускі археаграфічны штогоднік. – Вып. 5 / Рэдкал.: У. І. Адамушка і інш. – Мінск: БелНДІДАС, 2004. – С. 150–163.

²¹ Гербоўнік беларускай шляхты. Т. 1 / Т. Капіца, А. Леўчык, С. Рыбчонак і інш.; навук. рэд. Г. Я. Галенчанка, А. Рахуба. – Мінск: БелНДІДАС, 2002. – 496 с.; Гербоўнік беларускай шляхты. – Т. 2. Б / С. Рыбчонак [і інш.]; навук. рэд. А. Рахуба. – Мінск: НАРБ, 2007. – 672 с.; Гербоўнік беларускай шляхты. – Т. 3. В / Д. Матвейчык [і інш.]; навук. рэд. А. Рахуба. – Мінск: Беларусь, 2014. – 648 с.

²² *Елинская М. М.* Источники о дворянских родах западноевропейского происхождения в белорусских губерниях конца XVIII – начала XX вв. Автореферат дис. ... канд. ист. наук. – Минск, 2005. – 22 с.

²³ Иностранные подданные в Беларуси (конец XVIII – начало XX в.) / Сост. И. Л. Вернер; редкол.: В. И. Адамушко [и др.]. – Минск: Типография Макарова и К, 2012. – С. 390–397.

²⁴ *Селицкий А. И.* Польская шляхта в социально-правовой системе Российской империи // Поляки в России: XVII–XX вв. Материалы Международной научной конференции (Краснодар, 10–11 июля 2002 г.) / Науч. ред. и сост. А. И. Селицкий. – Краснодар: «Кубанькино», 2003. – С. 115.

²⁵ *Там же.* – С. 109.

²⁶ НГАБ. – Ф. 319. – Воп. 2. – Спр. 706; *Снапковский Ю. Н.* Штаб-лекарь и акушер Вильгельм Данилович Гинденбург // Здравоохранение. – 2014. – № 1. – С. 72–80; *Яго ж.* Доктар Гіндэнбург і лёс евангелічна-лютэранскай супольнасці губернскага Мінска ў XIX ст. // Евангельская Царква Беларусі: гісторыя і сучаснасць (да 600-годдзя Евангельскай Царквы ў Беларусі). Зборнік матэрыялаў Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі (Мінск, 7 снежня 2013 г.) / Уклад.: А. І. Бокун, А. У. Унучак, Ю. А. Бачышча; рэдкал.: П. І. Асененка і інш. – Мінск: «Пазітыў-цэнтр», 2014. – С. 87–110.

²⁷ Пачаткова планавалася, што ў чацвёрты том будуць уключаны крыху больш за 250 артыкулаў (гл.: Гербоўнік беларускай шляхты. – Т. 3... – С. 17), аднак у працэсе карпатлівай прапрацоўкі матэрыялаў Мінскага ДДС гэтая лічба істотна ўзрасла.